

משנתו של מלך ראָוויטש על ספרות ילדים וקשריו עם המשורר שמואל צעסלער

פתח דבר

תוך כדי חיפוש בארכיונו של המשורר שמואל צעסלער,¹ מצאתי כמה מכתבים שכתב לו הסופר, המשורר והמסאי מלך ראָוויטש, בעניין הקדמה שמלך ראָוויטש נתבקש לכתוב לספרו של צעסלער *פייגל אין דער לופטן*. על פי מכתבים אלו ועל פי ההקדמה, מסתבר שהיו למלך ראָוויטש דעות מגובשות באשר למהותה ולאיכויותיה של ספרות ילדים בכלל ושל ספרות ילדים בידיש בפרט. בהקדמה לספרו של צעסלער ובמכתביו אליו מחווה ראָוויטש את דעותיו על ספרות ילדים ואופן פרסומה. ניתן למצוא בדבריו עקרונות זהים לאלו שקבע צ'וקובסקי, אשר הגדיר את היסודות של שיר ילדים טוב.²

כיום מוסכם על הכול ש"ספרות ילדים היא ספרות"³. ההקדמה של מלך ראָוויטש – זו המיועדת להורים, למורים ולכותבי ספרות ילדים – מדגישה את העובדה שזו חייבת להיות מעולה בדיוק כמו הספרות למבוגרים. עניין מיוחד יש בהתייחסותו לספרות הילדים בידיש. זאת ועוד, במכתביו לצעסלער מעיר ראָוויטש הערות הן לתכנים והן לצורת הספר: גודל אותיות, שיטות כתיב ואיורים.

קשר המכתבים בין מלך ראָוויטש ובין שמואל צעסלער

מלך ראָוויטש (גאליציה 1893 – קנדה 1976) היה סופר, משורר ומסאי. הוא שימש כמזכיר של אגודת הסופרים והמשוררים בידיש בווארשה. הוא נסע ברחבי העולם וכתב גם רשמים ממסעותיו. כאשר התכוננו בארגנטינה לקראת בואו של ראָוויטש, אשר עמד לסייר בפרובינציות (במוֹזְסוּויל, בטוקומאן, בקורִינְטֶס ובמקומות נוספים), שלח מרכז יו"אָ בבואנוס איירס ב־18 במאי 1938 מכתב לשמואל צעסלער, שהתגורר אז בטוקומאן. צעסלער, מורה ומשורר, התבקש

- 1 על שמואל צעסלער ראה מאמרי: "שמואל צעסלער – משורר ילדים בידיש בארגנטינה" בגיליון זה.
- 2 ראד: ק' צ'וקובסקי, משתיים עד חמש: ההתפתחות הלשונית של ילדים, תרגום ד' קרול, תל־אביב תשמ"ו 1985.
- 3 ראה לדוגמה את ספרו של שלמה הראל, 'ספרות ילדים היא ספרות: בחינה ביקורתית של מגמות, מושגים ומוסכמות', כפר־סבא תשנ"ב.

להפיץ פלקאטים לרגל הופעתו העתידית של מלך ראָוויטש לפני קהל, וכן לשוחח עם אנשים ביישובו ולייסד ועד בלתי מפלגתי כדי לארגן קמפיין לקראת הגעתו של ראָוויטש בעוד כשבועיים לטוקומאן.

בעת היותו בטוקומאן התיידד מלך ראָוויטש עם צעסלער ואף ביקרו בביתו. לאחר סיבוב ביישובים המרוחקים, כאשר חזר ראָוויטש לבואנוס איירס, ביקש ממנו צעסלער לכתוב הקדמה לספר שירים, שהוא עומד להוציא לאור. ראָוויטש הסכים מיד לעשות זאת וביקש לראות חלק מכתב היד.⁴ לאחר שקיבל את כתב היד, כתב מלך ראָוויטש ב־6 בספטמבר מכתב לצעסלער. בפתיחה הוא משבח את שיריו, מביע שוב את רצונו לכתוב הקדמה. אולם בהמשך הוא לא נמנע מלהעיר למשורר כמה הערות עריכה, גם על תכני השירים וגם על אופן הכתיבה וההדרסה. והרי נוסח המכתב:

ליבער חֲבֵר צעסלער,

איך האָב באַקומען אײער בריוו און מאַנסקריפט און פֿאַר מיר וועט דאָס זײַן אַ גרויסע פֿרייד צו שרײַבן די הקדמה. דאָס ביכל וועט איר דאָך דרוקן מיט דעם טראַדיציאָנעלן אויסלייג פֿון די העבראַיזמען? איר קענט מאַכן אַ רשימה פֿון די ווערטער פֿאַר די קינדער.

אַ סך פֿון אײערע קינדערלידער זענען ממש געניאַלע קינדערלידער, אָבער איך האָב געוויסע באַמערקונגען. אָט למשל איז פֿאַראַנען אַ הערלעך ליד מיט די פֿאַווע, אָבער עס איז אַ ביסל שווער צו געבן וויל די שיינע פֿאַוועס זענען גאַר זכרים און דאָס איז פֿאַלש צו שרײַבן וועגן אַ זכר ווי וועגן אַ בלה.

פֿאַראַנען דאָרט אַ צו שאַרפֿער קריגס־מאָטיוו אין איין ליד.

פֿאַראַנען אויך לידער וואָס וועלן נישט צוגעבן גאַרנישט צו דער זאַמלונג.

ווען מיר קענען צוזאַמען רעדאַגירן וואָלט גוט געוועזן, אָבער אויף דיסטאַנץ איז שווער און צײַט האָב איך ווייניק.

און וועלן ווילט זיך, אַז עס זאָל זײַן אַ פֿערפֿעקט לידער־בוך פֿאַר קינדער. דערפֿאַר האַלט איך אַ היפּשן טייל פֿון די לידער איינציק אין דער ייִדישער קינדער־ליטעראַטור.

אַזוי:

רויזעלע און טשערעפֿאַכע און דאָרעמיפֿאַסאָל און אַנדערע. דאָס זענען לידער וואָס וועלן בלייבן אין די ייִדישע שולעס אַזוי לאַנג די שולעס וועלן עקזיסטירן.

די הקדמה וועט מען מוזן דרוקן מיט גאַנץ קליינע אותיות אַזוי אַז די קינדער זאָלן באַלד וויסן אַז דאָס מײַנט מען נישט זײ. עס וועט קלאַר זײַן

4 מכתב של מלך ראָוויטש לצעסלער מיום 20 באוגוסט 1938. מכתב זה וכן כל הנוכחים להלן נמצאים בארכיון שמואל צעסלער בספרייה הלאומית בירושלים, מדור כתבי יד וארכיונים.

אויף דעם טיטל פֿון דער הקדמה אַז מען שרייבט זי פֿאַר עלטערן און פֿאַר
לערער און פֿאַר די ייִדישע פעדאָגאָגן און אַנדערע קינדער שרייבער.
די הקדמה וועט זײַן פֿאַרטיק אין אַ פֿאַר טעג אַרום און דעמאָלט וועל
איך שיקן אַ קאָפּיע צו אייך מיט דעם מאָנוסקריפּט צוריק.
איך וועל אויך וועגן אייך שרייבן בשעתו אין "מײַן לעקסיקאָן".

גריסט גאָר האַרציק איינער פֿרוי
אַ קוש איינער טעכטערל
אייך ווינש אייך געזונט
איינער

מלך ראָוויטש

בעסטע גריסן פֿאַר פֿריינד בראַילאָוסקי און אַ דאַנק פֿאַר זײַן בריוול.
נישט פֿאַרגעסן וועגן דעם.
אויך אויסערלעך מוז איינער ביכל זײַן שײַן. נישט צופֿיל אָנגעפּליאַטקעט
נאָר איידל און ווייסיק און גוט.

[חבר צעסלער היקר,

קיבלתי את מכתבך וכתב היר וזו תהיה עבורי שמחה גדולה לכתוב את
ההקדמה. את הספר הזה הרי תדפיס עם הכתיב המסורתי של העבראים?
אתה יכול להכין רשימה של מילים עבור הילדים.
רבים משירי הילדים שלך הם ממש שירי ילדים גאונים, אבל יש לי
הערות מסוימות: הנה למשל שיר נהדר עם טווס, אבל קצת קשה כי
הטווסים היפים הם דווקא זכרים. וזה מזויף לכתוב על אודות זכר כאילו
הוא כלה.

יש שם בשיר אחד מוטיב מלחמתי חריף מדי.

יש גם שירים שלא יוסיפו דבר לאוסף.

אילו היינו יכולים לערוך יחד, זה היה טוב, אולם במרחק זה קשה לי,
וזמן יש לי מועט.

ובכל זאת יש רצון שזה יהיה ספר מושלם לילדים.

לכן אני סבור שחלק הגון של השירים הם יחידאים בספרות הילדים.
את ההקדמה יצטרכו להדפיס באותיות קטנות מאוד, כך שהילדים ידעו
מיד שזה לא עבורם. בכותרת של ההקדמה יובהר, שכותבים אותה עבור
הורים ועבור מורים ועבור המחנכים היהודים וסופרי ילדים אחרים.
ההקדמה תהיה מוכנה בעוד כמה ימים ואז אשלח עותק אליך עם כתב
היד חזרה.

גם אכתוב על אודותיך בשעתו ב"מײַן לעקסיקאָן".

ברכות לבביות לרעייתך, נשיקות לבתך
לך אני מאחל בריאות
שלך

מלך ראָוויטש

לאחר שצעסלער קיבל את ההקדמה והודה לו עליה, כותב לו ראָוויטש מכתב ב־16 בספטמבר. במכתב זה הוא חוזר על כך, שכתובת ההקדמה היתה לו לכבוד. הוא מעיד, תוך שהוא בעצם מחמיא לעצמו כמבקר ספרות:

וועמען איך האָב דאָ נישט פֿאַרגעלייענט עטלעכע פֿון אייערע לידער – אַלע זענען געוועזן אַנטציקט און דאָס האָט מיך באַשטאַרקט אין מיין אורטייל, איך בלאַנדזשע זעלטן אין אַזעלכע פֿאַלן. איך האָב אָבער געוואָלט אויספריוון. און איך בין אַרויס אַ זיגער.

[כל מי שקראתי בפניו כמה משיריך – כולם היו מוקסמים וזה חיזק אותי בחוות דעתי, במקרים כאלו אני לעיתים נדירות ביותר תועה. אבל רציתי לבדוק, ואני יצאתי מנצח.]

על בקשתו של צעסלער לערב אותו בעריכת הספר, עונה לו ראָוויטש תשובה, שיש בה עקיצה קטנה:

אין דער רעדאַקציע וועט שווער זיין זיך צו מיין פֿאַר דיסטאַנס. דעריבער טוט לויט אייער איינזען. קיין פערפֿעקטע זאַכן זענען דאָך אויף דער וועלט נישטאָ. די קינדער און די לערער וועלן שוין מיט דעם אינסטינקט אליין דאָס בעסטע געפֿינען.

[בעריכה יהיה קשה להתערב בגלל המרחק. לכן עשה כראות עיניך. הרי אין דברים מושלמים בעולם. הילדים והמורים כבר ימצאו בעצם באופן אינסטינקטיבי את המיטב.]

ישוב הוא חוזר במכתב זה על בקשתו שההקדמה תודפס באותיות קטנות, והפעם הוא משלב הומור בניסוח דבריו:

מען דאַרף די הקדמה דיטלעך דרוקן מיט קליינער שריפֿט, אַז קינדער זאָלן נישט קריכן צו איר. מען דאַרף זי דרוקן מיט פעטיט־שריפֿט. און אויב זיי וועלן יאָ קריכן, איז אויך נישט קיין אומגליק, קיין אוממאַראַלישע זאַכן זענען דאָרט נישטאָ.

[צריך להדפיס את ההקדמה בצורה קריאה בכתב קטן, כדי שילדים לא יודחלו אליה. ואם כן יודחלו לשם, גם זה לא יהיה אסון. אין שם שום דברים לא־מוסריים.]

גם במכתביו הבאים למשורר משלב ראָוויטש הצעות והערות בענייני אופן הדפסת הטקסט והוצאתו לאור של הספר. המכתב מה־6 באוקטובר עוסק בשאלות אם לכלול ציורים בספר, מה גודל האותיות, באיזה כתיב להשתמש. בין השאר הוא מדגים לצעסלער כיצד לכתוב מילים עבריות, שמשולבות ביידיש:

מזין ליבער פֿריינט,

אזוי ווייניק צייט, דעריבער קורץ.

ווארט נישט ביז יאנואר מיט די צייכענונגען. און ווי וואָלט געוועזן דער
דין ווען איר גיט ארויס גאָר אָן צייכענונגען נאָר מיט אַ הילע און גענוג?
ביכער, וואָס וועקן נישט די פֿאַנטאַזיע דאַרפֿן צייכענונגען, וואָס זאָלן
אונטערשטופן, אָבער אייער בוך וועקט אזוי אויך די פֿאַנטאַזיע פֿון די
קינדער, איז אַ כפּרה די צייכענונגען און עס וועט קאָסטן ביליק די
אויסגאַבע און איר וועט קענען דערביי עפעס פֿאַרדינען.
פֿאַלגט מיך, ס'איז אַן אידעע.

און איר וואָלט נישט געדאַרפט אייערע וואַקאַציעס פֿאַרברענגען אין
בוענאָס איירעס.

דאָס איז אַ גוטע עצה. אַן אַנדערע זאָך איז זייער אַ ציכטיקער און
אַבסאָלוט פֿעלערלאָזער דרוק. גרויסע אותיות. יוואָס אַרטאָגראַפֿיע אין
אַלע פרטים.

וואָס שייך די העברעיִשע ווערטער וואָלט געוועזן צום בעסטן געבן די
פֿאַנעטיק פֿון די ווערטער אין קלאַמערן באַלד אין טקסט. מיט קלענערער
שריפֿט. עס איז אַפֿילו נישט אַבסאָלוט פֿעדאַגאָגיש, אָבער דערפֿאַר זענען
מיר דאָך ייִדישע קינדער, דאַרפֿן מיר זיין אויסנאַמען. אזוי איז אָבער צום
בעסטן און צום אוממיטלבאַרסטן. עס איז אַפֿילו נישט נײַ.
למשל:

זאַגסטו אמת (עמעס) קינד מינינס?

דאָס איז מיין עצה.

חיהלע גראַבער זוכט רעפּערטואַר. וויל צוזאַמענשטעלן אַ ספּעציעלן
קינדער קאַנצערט פֿאַר אירע ווייטערדיקע טורן. איך ראַט איר שטאַרק
אייערע לידער צו עקספּלאַאַטירן אויף דעם ברייטסטן אופֿן.

זייט געזונט

מלך ראָוויטש

גריסט אייער בני בית.

ידידי היקר,

כל כך מעט זמן יש לכן ואני כותב בקצרה.

אל תחכה עד ינואר עם הצירים. וכיצד היה נראה בעיניך אילו היית
מוציא לאור בלי צירים כלל, ורק עם עטיפה ודי? ספרים, שלא מעוררים
את הדמיון צריכים צירים, שיקדמו (את הספר), אבל ספרך אכן מעורר את
הדמיון של הילדים, לכן כפרה על הצירים: ההוצאה תהיה זולה ואתה
תוכל גם להרוויח משהו.

שמע בקולי, זה רעיון.

ואתה לא היית צריך לבלות את חופשתך בבואנוס־אייירס. זוהי עצה

טובה. דבר אחר הוא דפוס ללא שגיאות, נקי וכליל השלמות. אותיות גדולות. עם הכתיב של יי"ו"אָ לפרטי פרטיו.

במה שנוגע למילים העבריות, הכי טוב היה להוסיף את הכתיב הפונטי של המילים בסוגריים סמוך לטקסט. בכתב קטן יותר. זה אמנם לא פרגוגי באופן מוחלט, אבל מכיוון שאנחנו "יידישע קינדער" אנו צריכים להיות יוצאי דופן. אולם כך טוב יותר וישיר. זה אפילו לא חידוש.
למשל:

זאָגסטו אמת (עמעס) קינד מיניס?

זוהי העצה שלי.

חיה'לה גראבער מחפשת רפרטואר. רוצה להרכיב תוכנית מיוחדת לילדים לקראת הסיורים הבאים שלה. אני מייעץ לה מאוד לנצל את שיריך באופן הרחב ביותר.

היה בריא

מלך ראָוויטש

דרישת שלום לבני ביתך.]

את המכתב הזה ניתן להגדיר כמכתב חיובי, משבח, מפרגן. אולם זמן קצר לאחר מכן הגיע מכתב מסוג אחר.

כאמור, ההקדמה לספר נכתבה לאחר שראָוויטש קרא רק חלק מכתב היד ולא את כולו. כחודש לאחר מכן ניכר מאחד המכתבים חששו של ראָוויטש, שמא כלל צעסלער בספרו שירים פחות טובים מאלו שהוא (ראָוויטש) קרא לפני כתיבת ההקדמה. לאחר שנוכח לדעת שיש לצעסלער גם שירים פחות טובים, הוא מזדרז לכתוב לו ומייעץ לו להפחית מכמות השירים המודפסים, כדי שהאיכות לא תהיה על חשבון הכמות. פה הוא נוקט עמדה של עורך, בעצם. הוא חוזר ומדגיש שהערותיו אלו הן לטובת המשורר, ולא מתוך דאגתו לעצמו ככותב ההקדמה. דברים אלה הוא הביע בעדינות רבה ככל האפשר, כדי לא לפגוע במשורר, במכתב מיום ה'19 באוקטובר אותה שנה.

טייערער צעסלער,

קלויבנדיק אַ לעקציע וועגן יידישער ליטעראַטור אין אַרגענטינע מאַטעריאַלן, האָב איך געזוכט אין די קאָמפלעטן פֿון דער יידישער צייטונג אייערע לידלעך, דער עיקר די, וואָס איך האָב אַזוי ליב ווי דער פֿידלערשפּילער' און די 'טשערעפּאַכע'. די לידלעך האָב איך דאָרט נישט געפֿונען, מסתּמא נאָך נישט, אָדער שוין פֿיל פֿריער געוועזן געדרוקט. דערפֿאַר האָב איך אָבער געפֿונען אַ סך לידער, וואָס זענען נישט פֿון אייער בעסטער קוואַליטעט. שרייב איך אײַך דעם בריוו אין זאָרג פֿאַר אײַך און נישט חלילה פֿאַר מיין הקדמה.

מאָכט בעסער אַ קלענערע זאַמלונג אָבער מער וואָגיגע. אַט אַן ערך אַזאָ אויסקלויב, וואָס איז געוועזן בײַ מיר, איז גוט. אַט אַזאָ קוואַליטעט.

דאָס מיין איך. זײַט שטרענג און איר וועט האָבן מער הנאה ווי ווען איר וועט זײַן ווייך און נאָכגיביק צום אייגענעם דרוק יצר הרע...

נעמט נישט פֿאַר אומגוט די ווערטער. עס דיקטירט זיי די זאָרג פֿאַר אַ חבר פֿון וועמען איך האַלט און וואָלט געוואָלט ער זאָל אַרויספֿאַרן אויף אַ פֿערדל נאָ שפּיץ און זאָל טאַקע האָבן דערפֿאַלג אויף גאַנצער ייִדישער וועלט.

זײַט ריגאָראַז.

איר ווייסט דאָך אַליין וואָס גוט איז.

טשערפעכע און פֿידל און בלימעלע דאָס איז גוט. אַט אַזעלכע דאַרפֿן זײַן אַ סך.

איך האָב אין אײַער מאַנוסקריפט געפֿונען אַ גוטע צוויי טויף גוטע זאַכן. פֿאַר מײַן הקדמה בין איך שוין איבערן קאַפּ פֿאַרענפֿערט, אָבער איצט זאָרג איך פֿאַר אײַך.

נעמט זיי אַזוי אויף ווי זיי זענען געמיינט מײַנע חבֿרשע ווערטער
אײַער

מלך ראָוויטש

גרוס פֿאַר פֿרוי און קינד.

יצעסלער היקר,

תוך כדי איסוף חומר עבור הרצאה על ספרות יידיש בארגנטינה, חיפשתי באוספי הגיליונות של עיתוני יידיש שירים שלך, בעיקר אלו שאני כל כך אוהב 'הַפֿֿנֿר' ו'הצב'. שירים אלו דווקא לא מצאתי. כנראה עדיין לא נדפסו בעיתון, או שזה נדפס הרבה קודם לכן. לעומת זאת מצאתי שירים רבים, אשר אינם מהאיכות הטובה ביותר שלך. אני כותב לך את המכתב מתוך דאגה לך ולא חלילה להקדמה שלי.

מוטב שתוציא מבהר קטן יותר אבל בעל משקל גדול יותר. אוסף בערך כמו זה שהיה אצלי הוא טוב. באיכות כזאת. לזה אני מתכוון. תהיה מחמיר ותהיה לך הנאה גדולה יותר, מאשר אם תהיה רך ותוותר ללחץ של יצר הרע שלך.

אל תבין את המילים האלה לרעה. מכתביה אותן הדאגה למען חבר שאני מעריך אותו, והייתי רוצה שהוא יצא לדרך רכוב על סוס בראש כולם, ושתצליח אכן בכל העולם היהודי.

הַיְיָ קפֿדן.

הרי אתה יודע בעצמך מה טוב.

צב ופֿנֿר ופרח [השירים] זה טוב. הנה כאלו צריכים להיות בשפע.

אני מצאתי בכתב היד שלך כשני תריסרים של דברים טובים. בשביל ההקדמה שלי יש לי כבר כיסוי מעל ומעבר. אבל עכשיו הדאגה היא עבורך.

קבל נא את מילותיי החבריות כפי כוונתן. שלך

מלך ראָוויטש

דרישת שלום לאשתך ולילדה.].

נוסף לענייני ספרות מבטא ראָוויטש ידידות חמה לצעסלער. כפי שניתן לקרוא במכתבים לעיל, הוא מוסר בכל מכתב דרישת שלום לרעייתו של המשורר ולבתו הקטנה.⁵

במכתבו מיום 26 בנובמבר, ממש לפני עזיבתו את בואנוס איירס בדרכו לארצות הברית, מברך מלך ראָוויטש את צעסלער על כך שבקרוב הוא יהיה אבא לשניים ומשלב הומור בדבריו. כמו כן הוא מבטיח לפרסם את הספר, לכשיצא לאור, בניו־יורק. בין השאר הוא כותב לו:

[...] ווערט איר באַלד אַ טאַטע פֿון אַ פּאַרל? האָט איר שוין אַ 'טיטל' פֿאַר אַינער זינדל?

אָזוי, אָזוי פֿון זינד – קומען אַרויס זינדעלעך... נאָר גיי זינדיק נישט אין די האַניגיאָרן פֿון לעבן און דערצו, אַז מען זעט, אַז די רעזולטאַטן פֿון די ערשטע זינדן זענען אַזעלכע שיינע און ווילע ווי דאָס טעכטערל. שיקט מיר טאַקע באַלד אַינער בוך. איך וועל עפעס טאָן פֿאַר דעם אין ניו יאָרק. יעדנפֿאַלס עס רעקאָמענדירן אין די שולעס. והאם תהיה בקרוב מאוד אב לזוג? האם יש לך כבר 'כותרת' עבור בן הקטן?⁶

ככה, ככה מתוך דבר חטא – נולדים בני חטאים...? אך לך ואל תחטא בשנות הדבש של החיים ועוד יותר, כשרואים שתוצאות החטאים הראשונים הם כה יפים וטובים כמו הבת הקטנה. אכן, שלח לי מיד את ספרך. אעשה משהו למענו בניו־יורק. בכל מקרה אמליץ עליו בבתי הספר.].

לאחר הולדת בתו השנייה של צעסלער וצאתו של הספר לאור, היה מלך ראָוויטש על אנייה בדרכו לניו־יורק. הוא כתב ב־16 בדצמבר 1938 מכתב לצעסלער; הפעם בכתב ידו. (בעוד כל מכתביו הקודמים מבואנוס איירס היו מודפסים במכונת כתיבה). במכתב זה הוא מברכו בלבביות ב'מזל טוב' כפול להולדת הבת ולפרסום הספר.

אגב, במכתבים אלו מתבטא בעקיפין יצר הנדודים של מלך ראָוויטש. בשניים ממכתביו מבואנוס איירס מציין ראָוויטש שהוא מתכוון להישאר בעיר תקופת מה, אפילו חצי שנה. ב־21 בספטמבר 1938 הוא כתב לצעסלער שהוא כנראה יישאר

5 כמו כן הוא מוסר מדי פעם דרישת שלום לידידו בראַילאָוסקי.

6 אגב, בסופו של דבר נולדה בת שנייה לצעסלער ולרעייתו, ולא בן.

7 יש כאן משחק מילים: 'זינד' פירושו חטא, 'זינדל' הוא הקטנה של המילה זון (בן).

בבואנוס איירס עוד חצי שנה, וזה משום שיש לו הרבה עבודה, ובמקום לעשותה במקום אחר הוא יעשה אותה כאן בשלווה.⁸ אבל, כאמור, כבר באמצע דצמבר הוא היה על אנייה בדרכו לניו-יורק.

בשנים הבאות נמשכה ההתכתבות בין מלך ראָוויטש לצעסלער, אך לעיתים רחוקות יותר. צעסלער הקפיד לשלוח לו עותקים של ספריו הבאים. כעשר שנים לאחר האירועים הנ"ל, ב־17 בנובמבר 1949, כתב מלך ראָוויטש מכתב תודה לצעסלער על עותק של ספר ילדים חדש ששלח לו. המכתב נשלח ממונטריאול בקנדה. ראָוויטש משבח את ספריו של צעסלער במילים אלו:

אייערע ביבער זענען אלע מאָל אַ יום טוב פֿאַר די צאָלרייכע קליינע לעזער וואָס איר האָט און ממילא פֿרייען זיך די עלטערע מיט דער פֿרייע פֿון דעם יונגוואַרק.

זײַט געזונט און שטאַרק און אַרבעט!
וספּרײַך הם תמיד חגיגה לקוראים הקטנים הרבים שלך וממילא שמחים המבוגרים בשמחת הקטנים.
הײַה בריא וחזק ועבוד!

גם בשנת 1954 שלח לו צעסלער עותק מספר חדש, הפעם ספר לימוד שעובד מחדש. ראָוויטש ענה לו במכתב שנשלח ממונטריאול ב־14 במאי. הוא מודה לו על הספר ומוסיף:

[...] און אַזוי ווי עס איז אַ צײַט פֿון שׂן תחת שׂן – האָב איך שׂוין פֿרײַער אָפּגעצאָלט מיט נײַ ביכל מײַנס, וואָס רופֿט זיך מיט דעם מאָדנעם נאָמען די קרוינגונג.
זײַט געזונט און שעפֿעריש

מלך ראָוויטש

[...] וכיוון שזה עירן של 'שן תחת שן' – שילמתי כבר קודם לכן ע"י ספר חדש משלי, שנקרא בשם המוזר ההכתרה.
הײַה בריא ופורה.

מלך ראָוויטש]

**ההקדמה של מלך ראָוויטש לספר פֿייגל אין דער לופֿטן:
קינדער לידער און קרייזשפּילן**

סוף סוף יצא הספר לאור בסוף דצמבר 1938. ומה בהקדמה? ראָוויטש משבח את הספר ואת המשורר. לדבריו, ספר זה הוא אחד מספרי הילדים הטובים ומחברו

8 כמו כן הוא מציין ששהייתו בבואנוס איירס היתה במסגרת פרטית, שהוא היה עצמאי ולא שליח של יו"א.

9 בספר עצמו כתוב שהוא יצא לאור בשנת 1939, אך נראה שהוא ראה אור בדצמבר

S. S. B. 221 L

א-ט-י 1938 16. III

א צאנז עיין אלטן זון
ווי צו ער האט זיך געפונען

אין סטאטא ניו יארק

ווי אזוי! ווי אזוי ווי אזוי

אין א זעלבן קליין יאר אלס אין

אזוי ווי אזוי אזוי אזוי אזוי

אין א פשוטן קליין יאר

אין א זעלבן יאר ווי אזוי אזוי

אין א זעלבן יאר ווי אזוי אזוי

אין א זעלבן יאר ווי אזוי אזוי

אין א זעלבן יאר ווי אזוי אזוי

הוא אחד ממשוררי הילדים הטובים. יחד עם זאת ראויטש לא נרתע מלציין גם כמה מגרעות. הוא נוהג ביושר ובגילוי לב בדיוק כפי שעשה במכתביו אל המשורר.

כאמור, יש להקדמה זו ערך נוסף, באשר היא כוללת את דעתו של מלך ראויטש על ספרות ילדים בכלל וספרות ילדים בידיש בפרט. יש בה תשובה שלו לשאלה: מהי ספרות ילדים טובה?

להלן הנוסח המלא של ההקדמה בתרגומה מידיש לעברית.¹⁰

הקדמה

להורים, מורים ולמחברים של ספרות ילדים

בטוקומאן, בעיר סובטרופית חמה של צפון ארגנטינה, יש בית ספר קטן בידיש. שם יש מורה, 'ירוק' עדיין, בקושי כמה שנים בארץ זו. הוא הגיע מסביבות ביאליסטוק, במקום שהיה גם כן מורה. שמו הוא כשם מחבר ספר זה, שמואל צעסלער. ומכיוון שספר זה הוא אחד מספריי-שירי-הילדים הטובים, אזי גם מחברו הוא אחד מהמשוררים הטובים לילדים.

לומר זה קל – זהו עניין אינדוידואלי: בעיניי זה מוצא חן, ותגיד מה שתגיד. לבסס יהיה קשה, אך אני אנסה.

לפני מספר שנים חלה בספרות יידיש ירידה בספרות לילדים. הדבר קרה באורח פשוט ביותר: מו"לים ומורים יהודים הבחינו שהסחורה חסרה, ורצו ליצור אותה באופן מכני. פנו אל המשוררים המקובלים ואמרו: כתבו, בחורים! והבחורים ניגשו למלאכה – גם באופן מכני. דבר פשוט: מבוגר אומר 'טיש' (שולחן) וילד אומר 'טישעלע' (שולחן), וכן לילה נוצרה ספרות של 'לע' (סיומת להקטנה בידיש). אבל הסוף היה, שבתחילה הילדים ואחר כך המורים דחו מעל פניהם בגועל את הספרות. לא בכך מהותה של ספרות הילדים. ספרות הילדים הינה בראש ובראשונה ספרות הלוך-רוח ילדי אמיתי. ילדים אינם טפשוניים ואי אפשר לגשת אליהם בדברי שטות, שטויות ילדותיות הן פנטזיות – פנטזיות פואטיות של אנשים חסרי ניסיון עדיין, שהם נמוכים מהבוגרים.

יצירות לילדים חייבות להיות בעלות משמעות, חייבות להיות מושלמות עד תום. המחבר חייב לרצות משהו. מותר לו לרצות דבר פנטסטי, אבל צריך להיות בו היגיון מובהק. הן חייבות להיות מאוד ציוריות. ילדים

1938, וזאת על פי מכתב שכתב מלך ראויטש בהיותו על אנייה בדרכו לניו-יורק בתאריך ה'16 בדצמבר אותה שנה. במכתב זה (שנכתב בכתב יד ולא במכונת כתיבה) מברך ראויטש את צעסלער ב'מזל טוב' כפול. האחד להולדת בתו (היא סילביה גולדוואסר, המתגוררת כיום בראשון-לציון) והשני – להולדת ספרו. הוא מבקש מצעסלער לשלוח עבורו לניו-יורק שניים-שלושה עותקים מן הספר.

10 תודה לפרופ' יחיאל שיינטון, מן החוג לידיש ומכון דב סדן באוניברסיטה העברית בירושלים, על עזרתו בתרגום המכתבים וההקדמה.

מבינים באמנות באופן אינסטינקטיבי, הם דוחים ברוגזה דברים שאינם אמנותיים. ילדים הם אפילו מבינים עוד יותר גדולים באמנות מאשר מבוגרים. רוחם טהור יותר, נשמותיהם קרובות יותר לאלוהים ולטבע.

אסור ליצור שירת ילדים כלאחר יד. אלא להיפך, ביתר ריכוז מאשר שירה למבוגרים. שירי ילדים חייבים להיות מושלמים, כי ילדים קוראים שונאים פשרות, ואם מחייבים אותם לקרוא דברים לא אותנטיים, זה כמו שמכריחים אותם לאכול מאכלים שמטבעם אין הם סובלים. הם שונאים את המאכלים יחד עם המאכלים שמכריחים אותם לאוכלם.

עוד בבואנוס איירס, בעיתון **יידישע צייטונג** קראתי את שירי צעסלער ונהניתי מהם מאוד. איחלתי לעצמי להיות שוב מורה ולתת לתלמידי לקרוא שירים אלו. אני זוכר היטב איך התייסרתי למצוא בהר ספרות הילדים בידיש לפחות יצירה קטנה אחת עבור כל שיעור בידיש. אחר הייתי בטוקומאן וכמה ימים רצופים צפיתי בצעסלער. צפיתי בו בביתו, ביחסו לתלמידתו הקרובה ביותר, בתו הקטנה, הכישרונית. צפיתי בו גם בבית ספר וראיתי את העונג של תלמידי, כאשר הוא הורה להם לדקלם או לשיר שיר משלו.

ילדים שונאים שפה על תלוליות עפר. השפה של צעסלער חלקה. ילדים אוהבים תמונות. אצל צעסלער הן קיימות - אף כי לא בשפע רב מדי. ילדים אוהבים סיפור מוגמר בכל שיר, תוכן. כך זה בשיריו של צעסלער.

ילדים אוהבים שהשירים יהיו עטופים במוסיקליות, כמו סוכר בשוקולד רך כחמאה, שגורם למתיקות עצמה להינמס בפה. רבים משירי צעסלער אכן עטופים כך במוסיקה, במוסיקה טבעית, כך שהם נמסים מעצמם בפה. ילדים אוהבים זאת.

ילדים אוהבים בשיר את היסוד הדרמטי-דקלומי-איטלקי. שירי ילדים צריכים, חייבים להידקלם מעצמם. וחלק גדול משירי צעסלער מתחננים להידקלם - אחרים גם להיות מושרים.

אני מבלית את שירי הילדים המושלמים ממש: הצב החולה, פֶּנֶר, בין עופות, פרחים קטנים, הבובה של חיה'לה ואחרים שאינני מונה פה. אילו שאלו אותי, לא הייתי כולל חלק מהשירים במבחר זה. הייתי גם איפה שהוא גורע בית משיר, ואיפה שהוא משנה מילה. הייתי גם מוציא את המוטיבים הסוציאליים המפחידים, לא מפני שאני נבהל מהמוטיבים, אלא מפני שדווקא שירים אלו הם במקרה החלשים ביותר אצל צעסלער.

אבל בסיכומי של דבר: משורר של שירי ילדים! כך צריך לכתוב! הורים ומורים! - שירים כאלו צריך לתת לילדים. שאלו נא את בעלי הדבר עצמם ומיד תקבלו את התוצאה. תנסו עם הצב החולה או הכנר. העיניים הילדותיות מיד ייאורו, האוזניים הקטנות יזדקפו. זהו משהו טוב עבורם. זהו השכר עבור עמלו ועבודתו הרצינית של משורר, אשר שוקל יום

ולילה באהבה רבה את משקל שירי הילדים שלו, סופר אותם שוב ושוב, פה מכניס מילה ופה מוציא מילה, בדיוק מה שמשוררים רציניים של שירי ילדים צריכים לעשות. זהו משורר שהבין את שליחותו: השליחות היפה של משורר עבור ילדים יהודים בכל העולם. כבר היום העריכו את צעסלער בעולם היהודי בכתבי עת פדגוגיים ובבתי ספר, ויגבירו לעשות כך יותר ויותר בעתיד. ואל לו לשמואל צעסלער להסס, ועליו ללכת הלאה בדרך זו. את דרכו הוא מצא.

מלך ראָוויטש

ספטמבר 1938, בואנוס איירס

א פֿידלער

ס'האָט דער טאַטע, פֿון ירידל,
מיר געבראַכט אַ נײַע פֿידל.

דאָ, רע, מי, פֿאַ, סאָל, לאַ, סי,
שפּיל איך: טידל, דידל, די!

כ'האַלט דאָס קעפל אָנגעבויגן
און פֿאַרגלאָץ די ביידע אויגן.

דאָ, רע, מי, פֿאַ, סאָל, לאַ, סי,
שפּיל איך טידל, דידל, די!

רעכטן טריט - פֿאַרויס אַ ביסל,
קלאַפּ דעם טאַקט צו מיטן פֿיסל.

דאָ, רע, מי, פֿאַ, סאָל, לאַ, סי,
שפּיל איך: טידל, דידל, די!

קוועלט און ווונדערט זיך די מאַמע:
קענסט דאָך אזוי גוט די גאַמע!

דאָ, רע, מי, פֿאַ, סאָל, לאַ, סי,
שפּיל איך: טידל, דידל, די!

די קראַנקע טשערעפֿאַכע

איבער גלאַטע וועגן, פֿלאַכע,
קריכט די טשערעפֿאַכע.

אַר! אַר!

טשאַפּ! קראַך!

אַט אזוי די גאַנצע וואַך.

בֿנֶר

אַבאָ בֿשׂוֹקִים דֶרשׁ,
לי קִנְה בֿנֹר חֶדֶשׁ -

סול-לֶה-סִי וְדוּ-רֶה-מִי,
אַנְגֵן לי בֶּעצְמִי.

ראַשִׁי נְטֶה, זָקְרוּ אָזְנִי,
וְנִפְקָחוּ גַם שְׁתֵּי עֵינֵי -

סול-לֶה-סִי וְדוּ-רֶה-מִי,
אַנְגֵן לי בֶּעצְמִי.

פֿסִיעָה לִימִין, קִדְה לְפָנִים,
בִּקְצֵב מִדְּהִים שֶׁל אֲפִנֹת אֲמָנִים -

סול-לֶה-סִי וְדוּ-רֶה-מִי,
אַנְגֵן לי בֶּעצְמִי.

אַמִּי תוֹהָה, בּוֹהָה, זוֹהֶרֶת:
"יִלְדֵי בִנְרֵי מִמֶּשׁ תִּפְאַרְתּוּ!"

אַנִי אֲמַשִּׁיךְ לִי: דוּ-רֶה-מִי,
וְאַנְגֵן לי בֶּעצְמִי.

הַצֵּב הַפְּצוּעַ

על פֿגִי שְׁבִילִים בֵּין חִלּוּקֵי חֶץ,
זוּחַל לוּ צֵב אֲפּוֹר בְּמֵאמֶץ.

אזוי אַר! און! אַחוּע!

בְּכַה כֶּךְ בְּמִשְׁךְ הַשְּׁבוּעַ.

איז איר פֿוס אין סאַמע מיטן,
פֿון אַ שאַרפֿן שטיין צעשניטן.
אַך! אַך!
טשאַפּ! קראָך!
אַט אַזוי די גאַנצע וואָך.

צו דער שלאַנג, דעם דאַקטער אירן,
הינקט זי, שלעפט זי זיך קורירן.
אַך! אַך!
טשאַפּ! קראָך!
אַט אַזוי די גאַנצע וואָך.

קריכט זי צו די שלאַנגען-היילן,
וויל איר קראַנקן פֿוס פֿאַרהיילן.
אַך! אַך!
טשאַפּ! קראָך!
אַט אַזוי די גאַנצע וואָך.

און ס'איז מעגלעך, אַז אין גיבן,
וועט זי שוין אַהין דערקריכן.
אַך! אַך!
טשאַפּ! קראָך!
אַט אַזוי די גאַנצע וואָך.

רַגְלוֹ פֿצוּעָה, כּוֹאֶבֶת עַד מֵאֵד,
אַבֵּן פֿצוּעָה רַגְלוֹ – עַד דָּם וְעַד דְּמָעוֹת
אוּי! אַךְ! אוּךְ! אַחוּע!
גֵרֵר עֲצָמוֹ צְבוּקֵי הַפְּגוּעַ.

וְהָרוּפָא שְׁלוֹ הוּא הַנְּחָשׁ,
רוּפֵא כְּזֶה אֵינּוּ לְקוּק שֶׁל דְּבֶשׁ.
אוּי! אַךְ! אוּךְ! אַחוּע!
כּוֹאֵב הַפֶּצַע הַפְּגוּעַ.

זוּחַל הַצֵּב אֶל מַחְלוֹת פְּתָנִים,
רַגְלוֹ צְרִיכָה רְפוּי בַחוּץ וְגַם בְּפָנִים.
אוּי! אַךְ! אוּךְ! אַחוּע!
כּוֹאֵב מֵאֵד כֹּל הַשְּׁבוּעַ.

אִם לֹא יִסְטָה וְגַם לֹא יַעֲקוֹף –
לְמַחֲזוֹ חֲפָצוֹ יִגִיעַ סוּף-כֵּל-סוּף.
אוּי! אַךְ! אוּךְ! אַחוּע!
כֶּךָ הוּא גוֹרֵר עֲצָמוֹ בְּמִשָּׁךְ הַשְּׁבוּעַ.

חיהלעס ליאַלקע

שלעכט איז חיהלע ביז גאַר,
שוינט איר ליאַלקע ניט אַ האָר,
ניט זי פּרעט איר, ניט זי צוואַגט איר
רק זי שרייט אויף איר און שלאַגט איר.

נעמט אין ערגעץ איר ניט מיט,
זינגט איר קיין מאָל ניט קיין ליד,
לייגט ניט שלאַפֿן איר אין בעטל
גיט איר ניט קיין קוש, קיין גלעטל.

טוט אַ וויילע זיך אַ שפּיל –
באַלד שלינדער איר אָן דיל:
– ביסט מיר ליאַלקע שוין דערעסן!
און – אין גאַנצן איר פֿאַגעסן...

הבָּהַ שֶׁל חַיָּה'לָה

חַיָּה'לָה יִלְדָה רַעָה,
לֹא חֶסֶה כָּלֵל עַל בְּבִתָּהּ,
תְּמִיד קָרָה, זָרָה, מְרָה,
צוֹעֲקֵת וּמִכָּה אוֹתָהּ.

לֹא תִטִּיל אֶתָּה בְּעִיר,
וְלֹא תִצְהִיל לְבָהּ בְּשִׁיר,
וְלֹא תִשְׁכִּיב אוֹתָהּ לִישׁוֹן
בְּנִשְׁיָקָה וְלִטּוּפוֹן.

אִם תִּשְׁחַק אֶתָּה מְעַט,
תִּשְׁלִיךְ אוֹתָהּ לִסֵּל מִיָּד:
– "נְמַאֲסֵת עָלַי, בָּבָה מְזַנְחָת!!..."
וּבְמִהִירוֹת אוֹתָהּ שׁוֹכַחַת.

וְכַף זְרוּקוֹת כָּל הַבְּבוֹת,
מְלַכְלָכוֹת מְזֻהָמוֹת,
עִם כְּתָם בּוֹץ בְּקִצָּה כָּל אֶף,
קְרוּעִים כָּל נֶעַל וּמְגָף.

בוֹכָה בְּבָה בְּלִילָה קָר,
כִּי גוֹרְלָה כַּח רַע וְמָר ...
אֵלּוּ פִּשְׁפֹּשׁ הָיָה פְּתוּחַ
...הֵיטָה בּוֹרְחַת לְכָל רוּחַ...

זַענען ליאלקעס הענט צעדרייט
און אין בלאַטע איז איר קלייד,
אויפֿן נאָז אַ פֿלעק אַ מיאוסן,
און די שיבעלעך צעריסן.

וויינט די ליאלקע אין די נעכט:
– אוי ווי חיהלע איז שלעכט!
וואָלט די טיר געוועזן אָפֿן –
וואָלט זי גאָר פֿון איר אַנטלאָפֿן.